

BAGINÉ TÓTH ERIKA – BÉKÉSI ANNAMÁRIA

Múlt és jelen egy könyvtárban

„Én könyvtáramat a közönség használatára átengedem, sőt kinyilatkoztatom, hogy szándékom könyveim azon részével, melyek kézi könyvtáromban elmúlhatatlanul nem szükségesek, a gimnáziumot megajándékozni... hogy az anyagi mulattságok mellett szellemit is élvezendő, minél többen vegyenek részt az olvasásban.”

„*Ma a világ képzelni se tud és nem akar tanintézetet könyvtár nélkül.*”

Vajda Péter: Erkölcsi beszédek (1843)

Régen kitüntetésnek számított könyvtárosnak lenni egy iskolában. Mi elmondhatjuk ezt ma is, hiszen a Vajda Péter Gimnázium és Szakközépiskola könyvtárában európai igényel felszerelt „könyvbirodalom” várja az itt tanulókat, tanítókat. Jól érezheti magát itt a könyvtáros és – reméljük – az olvasó is.

A 2003-ban felújított középiskolában – mára Szarvas Város Közoktatási Intézményének egyik intézményegysége – méltó helyet szántak az iskolai könyvtárnak: modern, új bútorokkal, raktárhelyiséggel, számítógépekkel felszerelt könyv- és médiatárat alakítottak itt ki.

Állománya aligha különbözik napjaink bármely középiskolájának könyvtári anyagától: a tanuláshoz felhasználható szépirodalom és ismeretterjesztő irodalom, illetve kézikönyvek, tankönyvek teszik ki azt. Sajátossága, hogy modernsége mellett, ezen a helyen koncentrálódik az iskola hagyományőrzése is. Modern könyvtárunk feladata, hogy segítsen eligazodni a mában, rendelkezünk azonban egy régi könyvtárral is, melynek anyaga a múltat őrzi.

Állományunk jelenleg körülbelül 60 ezer kötet. Ez két részre tagolódik: az úgynevezett régi könyvtárra és az új könyvtárra. Az előbbibe az 1802-től 1945-ig terjedő időben történt beszerzések, az utóbbiba az 1945 óta beszerzett könyvek tartoznak. A két gyűjteménynek más az összetétele, jellege, szerepe. Régi könyvtárunk története szorosan kötődik az iskola történetéhez. Másfél százados múltját – akárcsak az iskoláét – fények és árnyak kísérik.

Aki a Békés megyei Szarvas nevét hallja, a városról először híres arborétuma, Tessedik gazdasági iskolája és 205 éves gimnáziuma jut eszébe. A város lakosságának műveltségi szintje a 18. században emelkedni kezdett, ebben elsősorban **Tessedik Sámuel** munkásságának volt nagy szerepe: változások történtek az oktatásban és a közművelődés területén. A könyvtár elengedhetetlen voltát már ő is hangsúlyozta: „a könyvek bő táplálékot nyújtottak nekem, munkatársaimnak és tanítványainknak oly tudományokban, melyeket hasonló taneszközök nélkül sohasem sajátítottak volna el...”. 1834-ben Tessedik hagyományainak folytatójaként Szarvasra telepítették a mezőberényi gimnáziumot, Békés megye újraterelítés utáni első középiskoláját, ahol felekezeti kü-

lönbség nélkül és magyar nyelven tanulhattak a vidék gyermekei. Sokat köszönhet az iskola a környék áldozatkész földesurainak. A **Wenckheim** család jelentős anyagi támogatás mellett taneszközöket is bocsátott az iskola rendelkezésére, feltehetően a gimnáziumi könyvtár alapjait is ők teremtették meg. Ma is ott sorakoznak például az iskola hajdani patrónusainak, a **Bolza** grófoknak szép kiállítású ex librises könyvei. Megilletődve vesszük kézbe azt a könyvet, melybe közel kétszáz évvel ezelőtt Tessedik Sámuel jegyeztet (Benczur J.: *Historiae Hunnico – Hungaricae. Posonii, 1763*).

1843-49 között az egyházmegye **Vajda Pétert**, a reformkor kiemelkedő egyéniségét hívta igazgatónak és tanárnak a szarvasi gimnáziumba. Vajda, aki már ekkor az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja, a Természettudományi Társaság első titkára volt, Szarvasra kerülése után bebizonyította, hogy kiváló pedagógus is. Új nevelési elvek szerint oktatott, szertárat hozott létre, kísérletekkel tanította a természettudományokat, nyelvművelő társaságot alapított, önképzőköröket szervezett, hirdette a testi és zenei nevelés, valamint a gyakorlati oktatás fontosságát.

A könyvtár keletkezéséről, kezdeti állapotáról sajnos nem sokat tudunk. Kezdetben az állomány szinte csak ajándékozás útján gyarapodott. Már a mezőberényi évek alatt rendelkezett az iskola egy legalább 1753 kötetből álló könyvtárral.

Vajda Péter *Erkölcsei beszédeiben* felhívta a figyelmet a könyvtár tervszerű fejlesztésére, mivel “az egész városban nincs könyvtár, mely a közszükségnek némileg is megfelelné.” Maga is jó példával járt elől: közel másfélezer kötetes könyvtárát megnyitotta az olvasni vágyó közönség és az ifjúság előtt. Hamarosan barátai, ismerősei is segítettek a könyvtár fejlesztésében: elküldte könyveit **Vörösmarty**, **Bajza József** is. Vajda halála előtt az iskolára hagyta könyvtárának jelentős részét /közel 342 kötetet/. Halála után özvegyétől mindössze 200 ezüst forintért megvásároltak könyvei közül további 772 kötet, magyar és idegen nyelveken írt szépirodalmi és tudományos munkát.

Természettudományos érdeklődését figyelembe véve, gazdag természettudományos anyaggal rendelkező, modern könyvtár lehetett Vajda Péteré.

A szarvasi gimnázium könyvtára Magyarország huszonhetedikként létesített középiskolai könyvtára. Az iskola fennállásának közel félévszázados léte alatt jelentős könyvállomány alakult itt ki. Bár hiteles adatunk nincs a gyűjtemény nagyságáról, az 1840-es évek végére mindenképpen több ezer könyvet tartalmazott a könyvtár. Nagy szerepet játszott az ajándékozás a könyvek számának növekedésében. Néhány intézmény, társaság, könyvtár rendszeresen megajándékozta a könyvtárat kiadványaival. A Magyar Tudományos Akadémia /1866-ban 100 kötetnyi/, a Kisfaludy Társaság, **Réthy Lipót** ajándékai, a Földtani Társaság éves közleményei mellett az ország középiskolái is évenként küldték értesítőiket. Írók, költők, az iskola volt tanárai, tanítványai juttatták el munkáikat a gimnáziumnak. Az elsárgult, megfakult lapokon számos kézjegy és bejegyzés őrzi az egykori tanárok emlékét. Ilyeneket olvashatunk: **Benka Gyula** tulajdona; **Petz Gyuláé**; **Zsilinszky Mihálynak**. Később a volt tanítványok küldték el műveiket az alma mater könyvtárának. **Dr. Melich János** például valamennyi munkáját elküldte, **Ruzicskay György** festőművész a gimnáziumnak ajándékozta *Szerelemkereső* c. művét.

A könyvtárosi tevékenységet először egy 1855-ös kezelési utasítás, majd 1863-ban összeállított esperességi rendelkezés határozta meg. Ezek szerint a gyűjtemény megőr-

zésére, a kölcsönzési adminisztrációra, a kölcsönzési határidőkre fektetett nagy súlyt, emellett a könyvtáros alapvető feladatainak a címtár szerkesztését, a könyvek elhelyezését, a könyvtár hézagainak felismerését, azok betöltését határozta meg. Mindezek feltételezik a könyvtáros „terjedtebb” olvasottságát, bibliográfiai ismereteit, enciklopédikus műveltségét. A rendelkezés 14 pontban sorolja fel a könyvtáros teendőit: feladata a könyvek jelzetelelése, kölcsönzések vezetése, a tanulók segítése a könyvek kiválasztásában. Erre a célra egy ajánló jegyzéket kellett összeállítania azokról a könyvekről, melyek a tanulók számára megfelelő olvasmányok lennének.

A Vajda Péter idejében is működő önképzőkori mozgalom az 1860-as évek elején újra fejlődésnek indult. Önálló könyvtárral rendelkeztek, melynek állománya a század végére meghaladta a 800 kötetet, valamint saját lapot jelentettek meg *Zsengék* címmel.

Az iskola tanulóin és tanárain kívül hivatalosan csak az esperesség tagjainak kölcsönözhetett a könyvtáros könyveket, a közönség csak nagyon korlátozott mértékben vehette igénybe az állományt. A könyvtár funkciója tehát kizárólag az oktató munka segítése volt.

Majdnem száz esztendőn keresztül a környék leggazdagabb, sokáig pedig az egyetlen könyvtára volt. Aztán viharos esztendők következtek, háború, index, selejtezés, költözködés, tulajdonjogi viták, majd újabb és újabb költözködés. Mindezek ellenére a könyvtár – ha sok esetben megrongálva és megcsonkítva is – megmaradt, s végül 1977-ben a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeum épületének emeleti termeiben kapott méltó helyet a 43 ezer kötet. 1980-tól védett, muzeális anyag, elsősorban tudományos, kutatási célokat szolgál. Az erről szóló utasításban olvashatjuk: „Igen fontos, hogy a muzeális értékű gyűjtemény hiánytalanul és keletkezési helyén őrződjen meg, abból más könyvtáraknak átadni semmit sem lehet.”

Mi indokolja muzeális anyaggá nyilvánítását? A vidéki és iskolai viszonylatban egyaránt nagy és gazdag anyag. Rendkívül értékes kéziratokat és nyomtatványokat őriz. A kéziratos művek száma 84. Néhány ezek közül:

Haugen Hans: Der Hungern Chronica 1536.

Rezik Johannes: Gymsasiologia Evangelico – Hungarica I. és III. köt. 1728 és 1772.

Országgyűlési Tudósítások 15 köt. 1832–1834.

Páriz-Pápai Franciscus: Rudus Redivivum seu Breves Rerum Ecclesiarum Hungaricarum juxta et Transylvanicarum inde a Prima Reformatione Commentarii... 1684.

1801 előtt 2010 mű jelent meg, ebből 462 RMK (Régi Magyar Könyvtár, 1711 előtti). Pl.:

Sylvester János, Erdősi: Új Testamentum Magar nelwen. Újsziget, 1541.

Heltai Gáspár: A Biblianac elso resze... Colosvarba 1551.

Bornemissza Péter: Oetoedic es utolso resze Az Evangelimokbol... Detrekobol, 1579.

Calepinus Ambrosius: Dictionarium Undeocim Lingvarum . . . Basileae 1590.

Gazdag a folyóiratok gyűjteménye. Pl.:

Athenaeum. Tudományok és szépművészetek tára. Szerk. Schedel, Vörösmarty, Bajza. 8 köt. 1837., 1838 (II. félv.), 1839., 1843. évf.

Társalkodó. Szerk. Bajza József, 1837-től Helmecey. 10 köt. 1833–34; 1836–42; 1844-i évf.

Garasos Tár. Közhasznú ismereteket terjesztő lapok. (Szerk. Vajda Péter). Lipcse 1834.

Budapesti Szemle: 238 kötet,

Tudományos Gyűjtemény: 72 kötet 1817–1840. Pest.

Nyugat. Szerk.: Ignótus, Ady Endre, Babits Mihály, 9 köt.

Századok: 1868-tól napjainkig.

Magyar Nyelvőr: 187-től napjainkig.

Egykor híres volt a könyvtár helytörténeti gyűjteménye is. Sajnos a kutatók – tisztelet a kivételnek – kíméletlenül bántak ezzel az anyaggal. Hiányzó kötetek, folyóiratok, újságok és kitépelt lapok jelzik kutatásaik irányát. Figyelemreméltó anyag a kb. 14 ezer darab gimnáziumi évkönyv (Értesítő). Ezek iránt gyakran érdeklődnek az ország távolabbi vidékeiről, sőt a szomszédos országokból is.

Ma már muzeális értékűnek számít könyvtárunk anyagának feldolgozása és elhelyezésének módja is. A régi időkből leltárkönyv nem maradt fenn. **Dr. Nádor Jenő** készítette el az új címjegyzéket 1925–38 között. Nem az ETO (Egyetemes Tizedes Osztályozás) szerint csoportosította a könyveket, hanem a régi Hinrichs-féle módszerrel dolgozott. A címjegyzék 20 szakrendbe sorolja a könyveket, az egyes szakrendeken belül pedig betűrendben közli a szerzőket ill. a műveket. A tartalomjegyzék, a név- és tárgymutató alapján könnyű áttekinteni az állományt.

Könyvtárunk jelentősége kétségtelenül iskolatörténeti szempontból a legnagyobb. Híven dokumentálja egy régi középiskola szellemi arculatát, oktatási és nevelési célrendszerét, embereszményét. Nemcsak az összegyűjtött kötetek árulkodnak erről, hanem a régi jegyzőkönyvek, tankönyvek, iskolai dolgozatok, rajzok, tablók, levelek is beszédes emlékei a múltnak. Ezeket is itt őrizzük. Néhány évvel, évtizeddel ezelőtt sokat vitatkoztak azon, megmaradjon-e az iskola tulajdonában ez az értékes és érdekes könyvvállomány. A vita eldőlt, ma országosan elfogadott álláspont, hogy lehetőleg minden régi könyvtári anyag eredeti helyén maradjon, ott kell föltárni, s a kutatás számára hozzáférhetővé tenni. Egy gyűjtemény értéke, eszmei értéke ugyanis mindig nagyobb eredeti környezetben.

Bár régi könyvtárunk korlátozottan nyilvános, egyetemi hallgatók, oktatók, más híres könyvtárak, kutatók a tudományok felbecsülhetetlen tárházának tartják a mintegy 43 000 kötetes gyűjteményt. Hogyan lehet ezt a sok értéket megőrizni dacolva az idővel?

Az 1970-es években az RMK-k feltárása után figyeltek fel a szarvasi iskola értékeire. Így került sor arra, hogy a Széchényi Könyvtár végzős restaurátor tanulói néhány könyvünket restaurálták, majd 1987. június 18-19-én ki is állították azokat. A munka olyan jól sikerült, hogy referenciaként szolgáltak a tanulók további munkavégzéséhez. Ezután már nemcsak tanulók, hanem képzett restaurátorok is bekapcsolódtak a munkába. Nemcsak nagy tudást, de sok pénzt is igényel ez a munka. Saját erőből a gimnázium nem lenne képes megfizetni a költségeket.

A Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiuma által kiírt pályázatokon sikerrel veszünk részt, a Pro Bibliothecis Ecclesiarum et Scholarum Alapítvány segíti (anyagilag) a restaurálás pénzügyi részét, az iskola némi önrészt is vállal. A gyakorlati mun-

kát az OSZK – SOROS Könyv- restaurátor Műhely Kft. végzi, **Simon Imola** vezető restaurátor lelkes, mindenre odafigyelő irányításával. A munka során meglepetések is érték a restaurátorokat: a könyvek borítójának leáztatása során került elő egy XV. századból való kotta, ami ősnymotványának számít, és az 1617-ből való kassai kalendárium.

Ezek a kincsek nem maradnak ismeretlenek, időnként kiállításokon veszünk részt, ahol restaurált és nem restaurált könyveink egyaránt szerepelnek, mindenütt osztatlan elismerést aratva. 1991-ben így vettünk részt Szegeden egy iskolatörténeti kiállításon, ahol a Soros Alapítvány restaurálási különdíját nyertük el. 1996-ban a Békés Megyei Könyvtárban vettünk részt a protestáns iskolák muzeális értékű könyveinek kiállításán. Ugyancsak 1996-ban, Győrött a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Könyvtárostánárok Szervezetének Nyári Akadémiáján állították ki néhány értékes könyvünket. Évek során több mint harminc könyv életét hosszabbították meg a gondos kezek. A teljesség igénye nélkül néhány: *Sylvester János Uj testamentum (1541)*, *Johannes Lanbabrigien: Pupilla oculi (1516)*, *Heltai Bibliája 1551-ből*, *Albini: Explicatio tabularum, Leyden 1744*.

Ahogy elődeink őrizték ezt a szép gyűjteményt, úgy nekünk is szép kötelességünk ez, és majd utódainknak is kötelessége lesz, hogy féltő gonddal őrizzék a tudományak eme kimeríthetetlen tárházát.

(Munkánk összeállításához felhasználtuk **Kunstár Judit**: *A szarvasi Vajda Péter Gimnázium könyvtárának története 1802-1945* c. szakdolgozatát, és köszönettel tartozunk **Sztrehovszki Zsuzsanna** és **Dr. Tímár Jánosné** könyvtárosoknak a gimnázium évkönyveiben megjelent könyvtártörténeti összefoglalóikért.)

*

Erika Bagi Tóth – Annamária Békési: Past and Present in a Library

According to the Authors, the library of the secondary grammar- and vocational school called Péter Vajda in Szarvas is a „book realm” supplied with European demands. The library of this school with a great past has about 60.000 volumes, which is divided into two parts. The so called „old material” has the books 1802-1945 and it is qualified for saving the traditions of this school (Sámuel Tessedik, Péter Vajda), while the new library has the ones obtained after 1945. Saving these books having a huge cultural value/worth is a matter of national interest, and it is hardly accidental, this work is managed from successful competition sources by The National Széchenyi Library.

*

Erika Bagi Tóth – Annamária Békési: Vergangenheit und Gegenwart in einer Bibliothek

Nach der Meinung der Autoren, die Bibliothek des Gymnasiums und Fachmittelschule Péter Vajda ist ein „Reich der Bücher” mit europäischem Niveau. Die Schule mit einer grossen Vergangenheit hat etwa 60.000 Bände, die sich zweiteilen. Das sogenannte „Old Material” verfügt über die Dokumente 1802-1945 und ist zur Bewahrung der

Traditionen der Schule (zunächst Sámuel Tessedik, Péter Vajda usw.) berufen. Die neue Bibliothek sammelt die nach 1945 beschafften Bücher. Die Bewahrung dieser hochwertigen Bücher ist Landesinteresse, so ist es kaum zufällig, dass es von Quellen erfolgreicher Bewerbungen bei National Széchényi Bibliothek geleitet wird.